

de ontmanteling van de Vesting Amsterdam

deel 7

De afbeeldingen in dit boekje komen uit de Beeldbank van het Stadsarchief Amsterdam, tenzij anders vermeld

Amstel tot Weteringspoort

We zijn de Amstel overgestoken en het eerste dat we tegenkomen is de Amsteljachthaven. Die moest wijken voor de bouwplannen die door Sarphati in gang gezet waren en door de NBM nu uitgevoerd werden. De commissarissen van de jachthaven kregen in 1875 de mededeling dat zij aan het eind van het vaarseizoen grond en water ontruimd dienden te hebben. Zij kwamen daartegen in opstand en procedeerden nog toen de NBM al water begon te dempen in het kader van de normalisatie van de Singelgracht, om aan te sluiten op het grote stuk dat het Paleis voor Volksvlijt erbij had gekregen. In 1877 verloor de jachthaven het proces en werden de opstallen gesloopt. Ook op het vasteland stond nog het een en ander, bijvoor-

▲ *Een blik over de Amstel, met rechts bolwerk Oosterblokhuis en aan de overkant op bolwerk Westerblokhuis de Hooge Steenenmolen*

beeld de Hooge Steenenmolen op het bolwerk Westerblokhuis die in 1868 afgebroken werd. Daarnaast stonden nog uitgaansgelegenheden Dalrust en Flora die eigendom waren van de Vereeniging voor Volksvlijt en sinds 1854 op eigen grond stonden. Nog meer zorgbaarde de kleine cluster woonhuisjes op het voormalige bolwerk. De NBM bouwde hier omheen en verplichtte zich het binnenpleintje toegankelijk te maken via een openbare weg. De ingrijpendste wijziging in het stadsbeeld werd de verlaging van de Hooge Sluis in de periode 1883-'84. Het gesteggel over de kosten en het deel dat voor rekening van de AOM kwam, duurde zelfs tot in 1887.

▲ *Amsteljachthaven 1875*

▲ *Dalrust en Flora 1861*

▼ *Achter Oosteinde 1924*

▼ *Verlaging Hooge Sluis 1883*

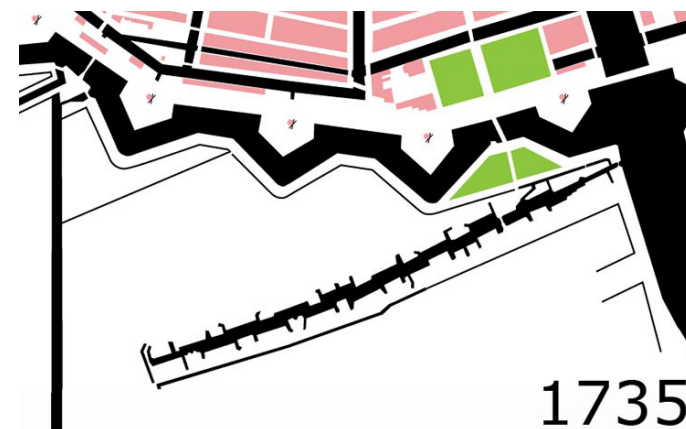
De grote veranderingen rond Utrechtsepoort en Ossenmarkt hebben wij uitgebreid belicht op pag.21-23 van deze serie, waarin we het Paleis voor Volksvlijt zagen bouwen. Ook de directe omgeving daarvan werd ingrijpend aangepakt. Ten westen van het Paleis voor Volksvlijt was op de afgegraven courtine tussen bolwerken Ouderkerk en Reguliers een wandelparkje aangelegd.

Tussen de Ossenmarkt en de Reguliersgracht was een terrein dat vele bestemmingen heeft gehad. Allereerst was het Drilveld en schietbaan ('t Slagveld) voor de Stadsschutterij. In 1787, toen de Pruisische troepen de Oranjes te hulp schoten, werden hier barakken, het Olyhuys en de Infirmierie voor die troepen gebouwd. Dat stond los van de cavaleriekazerne die al op de beestenmarkt stond. In de 19e eeuw was dit een tijdje circus- en kermisterrein, waar onder meer Carré stond toen hij nog een tent had. De concessie voor een gasfabriek werd in 1846 aan C. de Bruyn &

► *Klik de afbeelding voor een animatie van de veranderingen in vesting en buitengebied*

► *Hollandsche Gasfabriek, gezien over de Lijnbaansgracht*

Zonen verleend. Van oorsprong waren zij suikerraffinadeurs, maar hadden het plan opgevat de Imperial Gaz concurrentie aan te doen en Amsterdam zag daar wel iets in. Zij kregen daarvoor de afgegraven courtine tussen de bolwerken Ouderkerk en Reguliers ter beschikking. Geen mens bevroedde toen hoeveel plek er voor zo'n fabriek ingeruimd moest worden. Al in 1850 volgde de eerste uitbreiding en toen werd de concessie vernieuwd en voor 50 jaar afgegeven. De Bruyn c.s. rustte niet eerder dan dat hun fabriek van Weteringschans tot de nieuwe oever van de genormaliseerde Singelgracht reikte (zie animatie rechtsboven). In 1885 brak de stad de concessie met De Bruyn open en zegde hem aan dat de fabriek moest sluiten. Het enorme grondstuk dat eerst door de gasfabriek gepacht werd en op een gegeven moment door een kortzichtig stadsbestuur aan hen verkocht was, werd door De Bruyn in 1889 voor f1,1 miljoen verkocht. Vooruitlopend op de normalisering van de Singelgracht werd de toekomstige rooilijn van de Stadhouderskade vastgesteld. Daaraan kwamen, ogenschijnlijk zich niets aantrekkend van de polderstructuur, de nieuwbouw van brouwerij de Hooyberg (in 1863 overgenomen door Heineken, bouwbegin 1866), de ijzergieterij van Becht

en Dyserinck (1870), de opleidingsschool van het Blindeninstituut (1870) en het Henriëttehofje (1869) midden in de polder te liggen tot na het rooien van de Stadhouderskade bleek dat ze keurig aan de kade stonden.

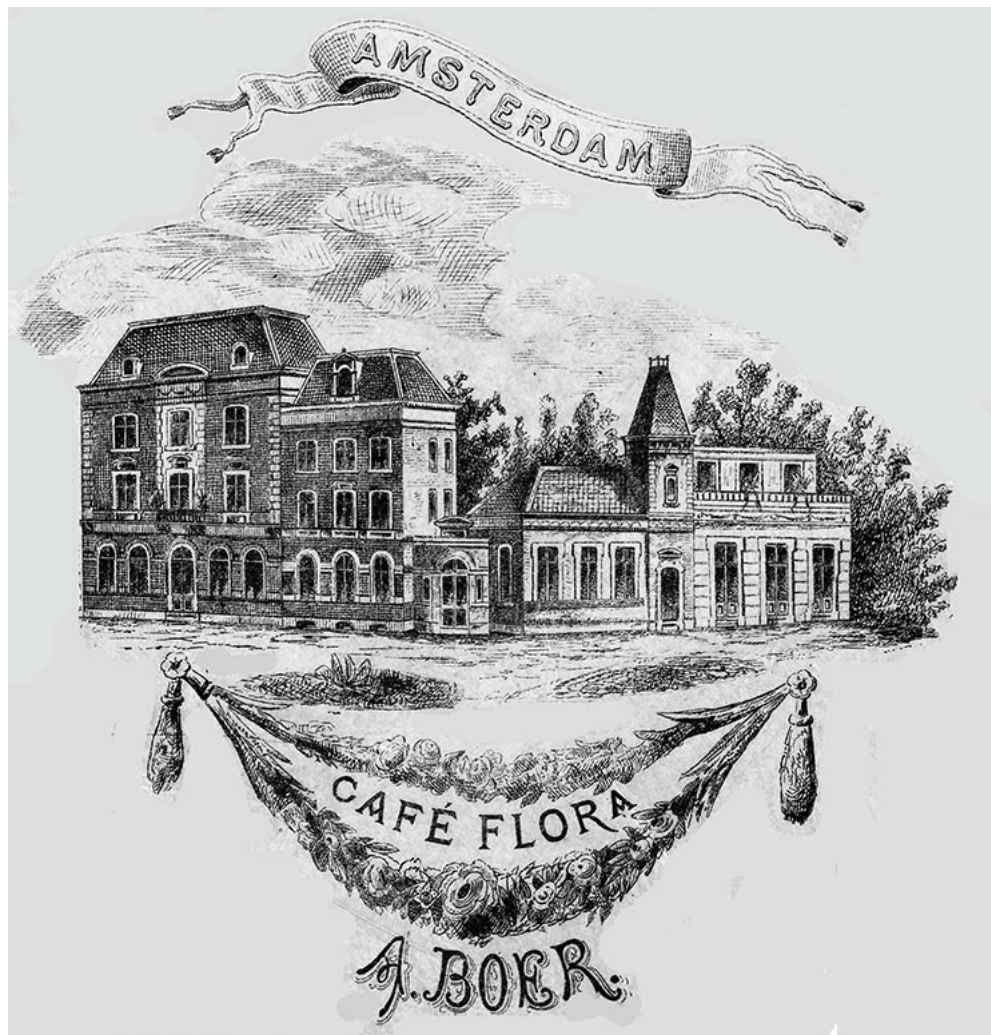
Van de uitgerekte strook wandelpark op de courtine van bolwerk Reguliers tot voorbij het Weteringbolwerk die na de slechting aangelegd was, knibbelde de stad steeds opnieuw stukken af. Het grootste stuk ging naar de Hollandsche Gasfabriek in 1846 en vervolgens een deel voor de bebouwing van het vrijgekomen terrein van die gasfabriek. Wat overbleef waren twee fragmenten park rond het Weteringbol-

- ▲ *Na het rooien van de Stadhouderskade stond deze bestaande bebouwing op-eens keurig aan de rooilijn; v.l.n.r. het Henriëttehofje, het Blindeninstituut, de ijzergieterij van Becht en Dyserinck en brouwerij De Hooiberg (Heineken)*
- ▶ *De speeltuin in het Tweede Weteringplantsoen tijdens aprilfeesten 1887*

werk, het Weteringplantsoen. In dat laatste werd in 1880 een kinderspeelplaats in gebruik genomen. Het was een initiatief van raads-lid Nicolaas Tetterode. Het speelterrein mat zo'n vijftig bij zeventig meter en de kinderen hadden de beschikking over klimladders, ke-gelbanen, schommels, een draaimolen, wippen en rekstokken. De toegang was zogenaamd gratis maar afhankelijk van de omliggende scholen. Die verstrekten 'bonnen' aan brave leerlingen, waarmee ze toegang kregen. Dat ging lijnrecht in tegen wat Tetterode voor ogen had gestaan: baldadige jeugd van straat halen. Oudere kinderen wer-den aangesteld als toezichthouder, kenbaar aan een rode armband. De speeltuin bestaat nog steeds en heet tegenwoordig UJ Klaren Speeltuin, beheerd door de gelijknamige vereniging die er een ont-moetingsplek van maakte, ook voor volwassen buurtbewoners.

Op het voormalige Weteringbolwerk stond in een tuin het café Flora. In 1862 had de eigenaar P. Visser de grond weten te kopen voor f2500. Visser verkocht het geheel door aan A. Boer, die het café in 1879 verbouwde tot een feestzaal met toneel. Dit Maison Boer heeft hier tot 1940 gestaan en er zijn heel wat feesten gevierd, danslessen gevolgd en voorstellingen bekeken.

In 1875 werd wandelpark en tuinen ruw doormidden gesneden door de aanleg van de verbindingsweg naar een nieuwe brug over de Singelgracht ter ontsluiting van de nieuwbouwwijk De Pijp. Vandaag heet dit stukje weg Weteringlaan. Hierdoor ontstonden het Eerste en Tweede Weteringplantsoen.

Aan de Weteringschans kwamen twee scholen. In 1868 kon de ambachtschool van de Gravenstraat verhuizen naar de verbouwde fabriek 'De Rijzende Zon'. De school werd in 1877 vergroot en de gevel verbouwd. Op deze school was stadsfotograaf Jacob Olie tot

- ▲ In 1875 werd brug nr.84 over de Singelgracht, voor de Ferdinand Bolstraat, opengesteld; vandaag is dit de Freddy Heinekenbrug
- ◀ Op dit fragment van een papieren servet staat het complex van A. Boer dat in 1940 plaats maakte voor het flatgebouw waar Simon Carmiggelt woonde

zijn pensionering de directeur. Tot 1934 bleef de school in functie, waarna het in een woonwarenhuis veranderd werd.

Op de hoek van de in 1872 ontstane Nieuwe Vijzelstraat kwam in 1878 een HBS voor jongens tot stand. Dit was maar van korte duur; ter gelegenheid van de demping van de Vijzelgracht in 1933 moest het gebouw weer gesloopt worden om de Nieuwe Vijzelstraat te kunnen verbreden i.v.m. het toenemende verkeer naar de Ferdinand Bolstraat. Op het restant van het perceel waar de HBS had gestaan werd niets meer gebouwd en stond hier een poffertjeskraam. Pas in de 80-er jaren van vorige eeuw kwam er een appartementengebouw.

In 1867 nam Gerard Adriaan Heineken brouwerij De Hooyberg over en het jaar erop begon de bouw van een grote stoombrouwerij aan de Stadhouderskade, hoek Ferdinand Bolstraat. Heineken had het in de vingers en het bedrijf groeide razendsnel. Op de foto hierboven is het complex te zien zoals het nog voor het eind van de 19e eeuw gegroeid was. Ook naar achter werd uitgebreid en bijgebouwd tot de Quellijnstraat. Heineken kreeg het gedaan een stuk van de Jacob van Campenstraat te kopen en af te sluiten, waardoor er een Eerste en Tweede Jacob van Campenstraat ontstond. Daar kwam de expeditie en na de verhuizing werd dit het Marie Heinekenplein.

▲ *Eerste 3-jarige HBS voor jongens*

◀ *Weteringlaan in 1902*

▼ *De ambachtschool in 1868 en...*

▶ *...na de verbouwing van 1877*

Op weg naar het eindpunt van vandaag, de Weteringpoort, zien we op de voormalige schans dat er grote huizen in kwaliteitsbouw waren verrezen, geheel in overeenstemming met wat in de Sarphatistraat was gebeurd. Daarvoor moesten de bestaande bouwsels verdwijnen, zoals het Verbeterhuis dat in 1830 gesloopt en waarvan de grond verkocht werd. Het duurde tot 1868 voordat hierop huizen gebouwd werden. Van de Hollandsche Gasfabriek kocht de stad een smalle strook grond om de schans te kunnen verbreden. Toen in 1888 die fabriek het laatste proces had verloren en de levering van gas gestaakt was, werd de grond aan de stad verkocht voor f1,1 miljoen. Hierop werden de Den Texstraat, de Nicolaas Witsenkade en -straat en de straat langs de Tweede Weteringplantsoen geroid. De vrijgekomen grond werd eind 1889 te koop aangeboden.

In 1870 was langs de schutting van de gasfabriek een smalle straat geroid, de Pieter Pauwstraat. In 1875 werd op de hoek van deze straat en de Weteringschans een Diakonieschool van de Nederduitse Hervormde Gemeente geopend. In 1933 werd deze school weer afgestoten en werd ze omgebouwd tot bioscooptheater, de Alhambra. Er schuin tegenover, hoek Reguliersgracht werd een lagere school der 4e klasse voor jongens gebouwd.

- ▲ *De Weteringschans met rechts het gymnastieklokaal van de HBS dat na de sloop van de school voorlopig mocht blijven staan*
- ◀ *De Weteringschans t.h.v. de voormalige Hollandsche Gasfabriek met op de hoek van de Reguliersgracht de openbare jongensschool*